

Chess game of Turkey in Central Asia

Iroda YARMUKHAMEDOVA¹

State University of World Languages of Uzbekistan

ARTICLE INFO

Article history:

Received August 2022

Received in revised form

20 August 2022

Accepted 25 September 2022

Available online

25 October 2022

Keywords:

Turkey,
Central Asia,
neo-Ottomanism,
foreign policy,
geopolitics,
geostrategy.

ABSTRACT

In the article, the geopolitical actions of the Republic of Turkey in Central Asia are compared with a “chess game”, citing the different aspects of foreign policy of Russia and China. The author examines the features of ups and downs of Turkey foreign policy in Central Asia over the past thirty years, as well as the main reasons why this country has become today one of important geopolitical players in the region due to strengthening of bilateral relations. In conclusion, a personal assessment of future relations between the countries of region and political relations of Turkey is given.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss9/S-pp180-183>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Туркиянинг Марказий Осиёдаги шахмат ўйини

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Туркия,
Марказий Осиё,
“нео-усмонийлик”,
ташқи сиёсат,
геосиёсат,
геостратегия.

Мақолада Туркия Республикасининг Марказий Осиёда олиб бораётган геосиёсий ҳаракатлари Россия ҳамда Хитой ташқи сиёсатидан фарқли жиҳатлари келтириб ўтилган ҳолда у “шахмат ўйини”га таққосланган. Муаллиф томонидан Туркиянинг сўнгги ўттиз йил давомида Марказий Осиёдаги ташқи сиёсатидаги қўтарилишлари ва пасайиш босқичларининг ўзига хос хусусиятлари кўриб чиқилиб, бугунги кунда бу давлат икки томонлама муносабатларни мустаҳкамлаш орқали минтақадаги муҳим геосиёсий ўйинчилардан бирига айлана олганининг асосий сабаблари келтириб ўтилган. Хулосада минтақа давлатлари ҳамда Туркия сиёсий алоқаларининг келажакдаги муносабатларига шахсий баҳо берилган.

¹ Independent researcher, State University of World Languages of Uzbekistan. Tashkent, Uzbekistan.
E-mail: pharhod@gmail.com.

Шахматная игра Турции в Центральной Азии

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Турция,
Центральная Азия,
«неоосманизм»,
внешняя политика,
геополитика,
геостратегия.

В статье геополитические действия Турецкой Республики в Центральной Азии сравниваются с «шахматной игрой», приводятся разные аспекты внешней политики России и Китая. Автор рассматривает особенности взлетов и падений внешней политики Турции в Центральной Азии за последние тридцать лет, а также основные причины, по которым эта страна стала сегодня одним из важных геополитических игроков в регионе за счет укрепления двусторонних отношений. В заключении дана личная оценка будущих отношений между странами региона и политических отношений Турции.

Шахмат ўйини олдиндан ҳаракатни тўғри ҳисоблаш қобилияти ва шахмат тарихини билиш, ёрқин ўйин учун ижодий ёндашиш талаб этилади. Энг юқори маҳоратга эга ўйинчилар бир зумда ақлий муносабатда бўлиш ва қабул қилган қарорларини қайта кўриб чиқиш қобилиятига эга, буюклари эса қутидан ташқарини кўриш қобилиятига эга. Ва, албатта, ҳар қандай ўйинчи шахмат тахтасида нима қилишни истаётганини тушуниши керак. Фақат ютқазмаслик истаги сизни жиддий рақибга айлантормайди. Россиянинг Марказий Осиёдаги ҳозирги сиёсати оддийгина ютқазмаслик истагидан келиб чиққандек, шунинг учун Россия дунёнинг маълум бир қисмида ҳалокат ёқасида турибди. Хитой билан қарама-қаршилик муаммосидан жиддий ташвишланаётган англо-саксон дунёси учун Россиянинг заифлашуви ва уни Марказий Осиёдан сиқиб чиқарилиши бу курашдаги энг муҳим нуқталардан биридир. Анқара эса ўзининг Марказий Осиёни турклаштириш сиёсатини барқарор ва изчил олиб бориши билан муваффақиятли қадам ташламоқда. Туркия тарихий имкониятдан фойдаланиб, усмонлилар империясини янги шароитларда қайта тиклаш учун барча имкониятлардан фойдаланади.

Лекин Хитойдан фарқли равишда Туркия иқтисодий эмас, балки маънавий-ахлоқий етакчиликка даъво қилади. Унинг мақсади – халқни боқиш эмас, балки иложи бўлса, ҳатто ўзидан олдинги давлат чегараларидан ташқарига чиқиб, Нео-Усмонли давлатини яратишдир.

Туркия яқин тарихий ва маданий алоқалари туфайли Марказий Осиё мамлакатлари учун ҳамиша алоҳида ҳамкор бўлиб келган. Айнан Туркия Совет Иттифоқи парчаланганидан кейин янги ташкил этилган республикаларнинг мустақиллигини биринчи бўлиб тан олган ва шундан бери Марказий Осиё давлатларининг суверенитетини қатъий қўллаб-қувватлаб келмоқда. Аммо бугунги кунда Украинадаги уруш фониди Туркия ва Марказий Осиё мамлакатлари ўртасида тезлаштирилган яқинлашиш учун янги омиллар пайдо бўлмоқда. Бунга бир томондан Анқаранинг сўнгги йилларда фаол ташқи сиёсат олиб бораётган стратегиясининг ўзи ҳам ёрдам бермоқда. Айниқса, Қорабоғдаги муваффақиятдан сўнг турк ҳукумати янада ҳаракатланишга ва Марказий Осиёда ҳам ҳарбий-сиёсий таъсирини кучайтиришга қарор қилди. Бошқа томондан, туркий интеграция жараёнларининг институционализацияси Туркиянинг минтақадаги ролини

кучайтиришга ёрдам беради. 2021-йилда Туркий тилли давлатлар раҳбарларининг саммитлари расман тўлақонли халқаро тузилма – Туркий давлатлар ташкилоти сифатида расмийлаштирилиб, ҳозирда 5 давлат – Туркия, Озарбайжон, Қозоғистон, Қирғизистон ва Ўзбекистонни ўз ичига олади. Бу эса турк мафкурачилари томонидан ички сиёсатда тез-тез ишлатилиб, “Бир миллат – беш давлат” тамойилини илгари суради. Айни пайтда, Марказий Осиё давлатлари Туркияни нафақат муқобил логистика йўналишларини шакллантириш бўйича ҳамкор, балки, эҳтимол, энг истиқболли геосиёсий актор сифатида ҳам кўрмоқда.

Бу мақсадларга эришиш йўлидаги муҳим қадам Марказий Осиёни Россиядан бутунлай ажратиш ва биринчи босқичда Ўрта Осиёни Туркия Республикасининг маънавий-ахлоқий йўл-йўриқларига жалб этишдан иборат. Бу йўлда аллақачон сезиларли ютуқларга эришилди. Бунга қатор мамлакатларнинг лотин алифбосига ўтиши, рус мактаблари сонининг қисқариши фонида Ўрта Осиё республикаларида турк мактабларининг қурилиши, ўзини мусулмон давлатлари ҳимоячиси сифатида кўрсатишга ҳаракат қилди. Лотин алифбосига ўтиш нафақат Марказий Осиё давлатларини рус дунёсидан кучли тортиб олиш, балки рус тилини миллатлараро мулоқот воситаси сифатида бутунлай рад этишдир. Минтақадаги қўшнилар – қозоқлар ва ўзбеклар, тожиклар ва қирғизлар, туркманлар бир-бири билан мулоқот қилишида бевосита турк тили ёрдамга келади ва у БМТнинг расмий тилларидан бири эмаслиги муҳим эмас, у шунчаки одамларни бирлаштиради. Туркий тилли давлатлар кенгашининг 2022 йил ноябрь саммити, мазкур саммитда Туркманистон унга қўшилгандан сўнг у (кенгаш) Туркий тилли давлатлар иттифоқига айлантирилиши мумкин. Бу эса Буюк Турон сари яна бир қадамдир. Ва бу содир бўлмаса-да, бу фақат вақт масаласидир. Туркийзабон бўлмаган Тожикистон билан боғлиқ муаммони қўшничилик йўли билан ҳал қилиш, унга кузатувчи ёки “энг яхши дўст” мақомини бериш орқали ушбу уюшма аъзоси ҳуқуқларини бериш мумкин. Икки давлат ўртасида визаларнинг бекор қилиниши Тожикистон фуқароларига ишлаш учун Туркияга бориш имконини беради. Бу Россиядаги тожик меҳнат муҳожирларининг йил сайин кўпроқ ноқулайликларни бошдан кечиришдан кутқаради.

Туркиянинг молиявий таъсир кучи АҚШ ёки Хитой билан таққосланмаса-да, Туркиянинг Марказий Осиёдаги юмшоқ кучи, биринчи навбатда, таълим муассасалари, бизнес тузилмалари ва халқаро ташкилотлар орқали маданий, гуманитар, иқтисодий алоқаларни ривожлантиришга асосланади (Турк Кенгаши, ТИКА, ТУРКСОЙ ва бошқалар). Асосан гуманитар дастурлардан ташқари, Туркия ҳанузгача иқтисодий ва сўнгги пайтларда муҳим бўлган ҳарбий-техник ёрдам кўрсатишга сармоя киритмоқда. Масалан, Туркия Марказий Осиёдан келган талабаларга грантлар ажратади, минтақа давлатларига ҳарбий техникани таклиф қилади, ҳарбий хизматчилар ва ҳуқуқ-тартибот идоралари ходимларини бепул ўқитади.

Туркиянинг Вашингтондаги элчисининг 2021 йил 17 октябрда “Defense One” журналида чоп этилган мақоласида турк ҳарбийларининг мавжудлиги Катта Евроосиёдаги кучлар мувозанатини трансатлантик ҳамжамият фойдасига ўзгартиришга ёрдам бергани ва Туркия ва Қўшма Штатлар Марказий Осиё ва Қора денгиз ҳавзасида умумий манфаатларга эга эканлиги айtilган. Туркия президенти Ражаб Тоййиб Эрдоғоннинг жаҳон сиёсати асосларини қайта кўриб

чиқиш ҳақидаги даъволари Туркия раҳбариятининг ўзгармас амбицияларини тасдиқлайди, қатор давлатларнинг элчиларини чиқариб юбориш таҳдиди ислом оламига иттифоқ тузишдан дарак берди. Ғарб билан бўлган муносабатлар Туркиянинг исломий қудратли давлат сифатидаги мавқеига таъсир қилмайди.

Лекин, бир томондан, Россия билан ҳамкорлик қила туриб, иккинчи томондан, АҚШнинг Россияни минтақадан сиқиб чиқариш сиёсатининг воситачисига айланганда, Марказий Осиё республикалари Анқарага жиддий ишона оладими? Кундалик ҳаётда миллатлараро мулоқот учун қайси йўлни танлаш, қайси тилни танлаш, фарзандларининг келажагини қайси цивилизация парадигмасида кўришни Марказий Осиё давлатлари ўзлари ҳал қилади.

Хулоса қилиб айтганда Туркия ўйнаган шахмат ўйини барча керакли сифатлар билан ўйналади. Ва энг муҳими, Туркиянинг ўз олдида мақсад ва иродаси бор. Марказий Осиё давлатлари Туркия Республикаси ташқи сиёсатининг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. У Совет Иттифоқи парчаланганидан кейин бу мамлакатларга фаол таъсир ўтказиш сиёсатини бошлади, бу икки томонлама муносабатларни ўрнатиш учун имкониятлар очди. Ягона “турк дунёси”ни, аниқроғи, миллатлараро бирликни шакллантиришдаги асосий фаолият турли нотижорат ташкилотлар, фондлар, диний тузилмалар ва бошқалар орқали амалга оширилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аватков В.А. Россия и Турция: вместе или порознь? Международные отношения, 2015. – С. 278.
2. Гаджиев А.Г. Особенности развития отношения между Турцией и ЕС в период правления Партии справедливости и развития // Эпоха правления в Турции Партии справедливости и развития: промежуточные итоги и прогнозы (2002–2015). Под ред. Н.Ю. Ульченко, И.И. Иванова. ИВ РАН. М.: ИВ РАН, 2017. – С. 178.
3. Зареванд. Турция и пантюранизм. М.: Ключ-С, 2015. – С. 176.
4. Надеин-Раевский В.А. Пантюркизм: идеология, история, политика: Экспансионистская доктрина: от Османской империи до наших дней и судьбы Турции, России и Армении. М.: Русская панорама, 2017. – С. 316.